

PEDAGOGIAI IRODALMUNK.

(A Magyar Pedagógiai Társaság 1914. évi közgyűlésének elnöki megnyitója.)

Hiába áltatnók magunkat, megnehezült az idők járása fölöttünk, az iskola munkásai fölött is. Véget ért az idylli korszak, melynek nyugalmát szinte önfeledten élveztük. Mert ha a múltban egyszer jelentkezett is a reform-láz, a vele járó izgatottság hamarosan elült ismét. Hozzászoktunk ahhoz a gondolathoz, hogy reformot hirdetni és megvalósításába belefogni, két külön dolog. Írtunk és beszéltünk tömérdek iskolareformról, de azért intézményeink sáncai, törvényünk védőbástyái közt úgy éreztük magunkat, mintha sohasem lehetne másképpen, mint ahogyan van.

A közelmúlt eseményei komoly fordulatot sejtetnek. Ha a jelek nem csalnak, köznevelésünk ügye válság előtt áll. A miniszternek a középiskolai reformot sürgető kategórikus nyilatkozatai, melyeket a törvényhozás színe előtt tett, úgyszintén az országos közoktatási tanács-hoz intézett kijelentései a közel jövőtől várják a közoktatás nagy kérdésének megoldását. Szándékosan említem az egész közoktatást. Mert a kérdés, amint fel van vetve, nemcsak a középiskoláé. S ebben különbözik a mai mozgalom azoktól, melyek az utolsó évtizedekben lezajlottak.

Mikor 1890-ben meghoztuk a görög nyelvi törvényt, éppen csak a középiskolának, sőt még szorosabban csakis a gimnáziumnak a dolga forgott szóban. Mikor 1898-ban felülvizsgáltuk középiskolai tanterveinket, a közoktatás egyéb intézményeire nem kellett tekintettel lennünk; mindvégig a középiskolai oktatás körén belül maradtunk. Valójában nem is tettünk egyebet, mint hogy összevontuk vagy áthelyeztük a művelődési anyagnak egy-egy részletét, vagy módosítottuk beosztását, talán nem is mindig a tanterv javára (amit most már szenvedély nélkül meg lehet állapítani).

Ma más a helyzet. Nemcsak a tanterv eshetőségei kísértenek, hanem a középiskola szervezete fölött kell döntenünk. Már pedig minden szervezeti kérdés, vonatkozzék a közoktatás bármely

ágára, óhatatlanul érinti valamennyi többit is. Nem hiába említi a miniszter a középiskola érzékeny szerkezetét: bármilyen megbontását vagy akár csak meglazítását is nemcsak maga a középiskola, hanem vele összefüggésben a köznevelésnek minden egyéb intézménye nyomban megérzi.

Felvetetett az a kérdés, miképpen lehetne megkönnyíteni az átmenetet a népiskolából a középiskolába? Kérdés tárgyává tétetett a latin nyelvtanítás megkezdésének időpontja. Előterbe helyeztetett a tagolás kérdése s külön is hangsúlyoztatott, hogy a reformnak figyelemmel kell lennie a polgári iskolára is. Mi mást jelent ez, mint azt a kényszerítő szükségességet, hogy egész közoktatásunk rendszerét emelkedettebb álláspontról áttekintsük, s tanakoadjunk arról, vajjon különböző intézményeink közt megvan-e a szerves összefüggés, s ha nincsen, miképpen gondoljuk egymáshoz való viszonyukat megállapíthatni jövőben; hol, milyen pontokon fognak ezek az intézmények egymásba kapcsolódni? És nemcsak tanakodnunk kell, hanem — úgy látszik — cselekednünk is. Ez a feladat pedig, meg kell vallanunk, súlyosan nehezedik mindnyájunkra. Mily nagy felelősséggel jár például annak eldöntése, vajjon a tankötelezettség korhatára, a befejezett tizenkettedik életév legyen-e a középiskola szervezésének kiinduló pontja, avagy szolgáljon-e erre a népiskolának első szakasza, melyből mint közös törzsből ágazódik szét minden, ami utána következik? Mily súlyos kérdés a latin nyelv kérdése, mely a tagozódással szorosan összefügg, s mely valósággal kínzó lelkiismereti ügyvé válik, mihelyt elgondoljuk, hogy minden, ami a latin nyelv tanítására vonatkozik, nemcsak a középiskolának; hanem egész nemzeti kulturánknak, egész történeti életünknek mérhetetlen jelentőségű ügye. Mily nehéz dilemmák elé állíthatja az erkölcsi felelősségek tudatában levő intézőket a későbbi, a második vagy harmadik tagozat problémája, egyrészt a középiskolai tanterv organizmusa szempontjából, másrészt a számtalan irányokban elágazó közigazgatás érdekeinek, a szakoktatás sokféle jogosult igényeinek, s nem utolsó sorban a többi középfokú iskolai intézmények megfelelő szervezésének nézőpontjából? Valóban, mindezeknek a kérdéseknek egységes megoldásához az összefoglalásnak oly erejére van szükség, mely egy nemzet életének csak ritka, szerencsés pillanataiban szokott mutatkozni. Vajjon a mai pillanatot szabad volt-e ilyennek tekintenünk, csak a jövő fogja megmutatni.

A köznevelésnek a jelzett értelemben való egységes reformjáról elmélkedni, bizonyára hálás tárgya lehetne a Pedagógiai Társaság elnöki megnyitójának. S önök bizonyára várták is tőlem, hogy álláspontomat jelézsem. Ha ma mégis kitérek e feladat elől, nem azért van, mintha a rendkívül eltérő vélemények közt fölötte nehéznek

látszó színvallást mellőzni óhajtanám, hanem feltétlen melegségemül szolgáló személyi és tárgyi okokból. Élére állítottam egy oly bizottságnak, mely hivatva van a döntés előkészítésére. E helyzetemben gondosan kerülnöm kell annak látszatát is, mintha eléje akarnék vágni a létesülő megállapodásoknak. Bármilyen kevés súlyt tulajdonítsak is a magam szavainak, nyilatkozatom valami módon mégis az irányzatos hangulatkeltés benyomását tehetné, vagy pedig kételyeket támaszthatna arról, hogy vajjon az, amit mondok, csakugyan egyéni véleményem-e, avagy azé a testületé, mely hivatalosan foglalkozik a reformmal, s melyhez sorsom — jó vagy rossz sorsom, ma nem tudnám megmondani — erősen hozzáfűzött.

Ily körülmények közt engedje meg a t. közgyűlés, hogy az időszerűség csábításai elől oly területre menekülhessek, ahová csak tömpítva jut el az iskola szervezete körül folytatott harcok zaja; ahol az indulatok háborgása nem zavarja a szemlélődés nyugalmát. Egy pillantást akarok vetni pedagógiai irodalmunkra, hozzákapcsolva elmékedésemet ahhoz az elnöki megnyitóhoz, melyet épen tíz évvel ezelőtt ezen a helyen pedagógiai irodalmunk némely hiányairól tartottam.

Ebben a beszédemben négy irodalmi deziderátumot jelöltem meg. Ezek: az elméleti pedagógia rendszeres műve, a pedagógiai enciklopédia, a neveléstörténetnek tudományos kézikönyve és a Monumenta Hungariæ Pædagogica.

Habár e kívánalmak legnagyobb részben ma is fennállanak, valami mégis történt egyiknek-másiknak kielégítése végett. Megindult (Kőrösi Henrik és Szabó László szerkesztésében) a Népoktatás Enciklopédiája, mely tárgyköre, terjedelme, elméleti megalapozása s a feldolgozás módja tekintetében nem fedi ugyan az idézett megnyitóban vázolt tervrajzot (s nyilván nem is kívánta fedni), de pedagógiai irodalmunk nagy hiányai mellett mégis számot tesz, s a tanítói körök igényeit mindenesetre kielégíti. Az a másik egyetemes enciklopédia, mely tíz évvel ezelőtt szemem előtt lebegett, s mely a pedagógia és filozófia egész körére kiterjedne, a szakférfiak vállvetett közreműködése folytán szintén közel van befejezéséhez, s értesülesem szerint csak anyagi biztosítását várja. A Monumenták ügye a tervrajznál nem haladt előbbre, ha csak ide nem vonatkoztatom azt a máig is elintézetlenül maradt folyamodványt, melyet Kármán Mórnak 1910 május 21-én benyújtott indítványa során még ugyanabban az évben felterjesztettünk a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a két Ratio Educationisnak s a hozzátartozó anyagnak kiadása tárgyában. Ami végül a neveléstörténetnek forrásokra alapított, tudományos kézikönyvét illeti, ennek első kötete «Az ókori nevelés története» címmel 1906-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter

megbízásából megjelent; második kötete «A középkori nevelés története» most van sajtó alatt s még ennek az esztendőnek első felében közre fog bocsáttatni.

Ámde nemcsak a most említett négy irányban forognak fenn jogos kívánságok. Még más jelentős hiányai és hézagai is vannak pedagógiai irodalmunknak. Hogy ezek egész valójukban kitünjenek, előbb szemlét akarok tartani — a teljesség lehetősége és célzata nélkül — az 1903-ik évtől az 1913-ik évig könyvalakban megjelent magyar nyelvű pedagógiai műveink fölött. Jól tudom, hogy a néhány lapra terjedő értekezés vagy folyóiratban közzétett tanulmány becsesebb lehet, mint a legvaskosabb munka. Hogy ezúttal mégis a könyvekre szorítom áttekintő vizsgálatomat, azért van, mert azt keresem, hogy *rendszeres és összefoglaló tudományos munkákban* hol vannak hiányok? Úgy érzem, hogy itt akad legtöbb és legsürgősebb tennivalónk.

Legelőbb is, azt hiszem, ellenmondás nélkül megállapíthatom, hogy az utolsó évtizednek legkiemelkedőbb terméke a magyar pedagógiai irodalom terén *Kármán Mórnak* «Pedagógiai Dolgozatok» című, a M. Tud. Akadémia jutalmával is kitüntetett műve, egy hosszú emberélet rendszeres pedagógiai elmélkedésének és alkotó munkájának összefoglaló eredménye, melyből mindannyian, kik a szerző tanítványai voltunk, egész életünkre kiható, gazdag ösztönzéseket merítettünk. Nem gondolom, hogy volt magyar nyelvű pedagógiai mű, mely akkora hatással dicsekedhetnék, mint ezek a majdnem félszázadon át végig húzó tanulmányok, beszédek, előadások és iratok, melyek e gyűjteményben együtt találhatók. Amit Kármán az 1880. évi tanterv és utasítás koncepciójával alkotott, s amit (a Waldapfel Jánostól kiadott) theoretikumaiban tanított, bárhogyan alakultak azóta a tényleges viszonyok s bármit hoz is a jövő, mindenha állandó és elég nagyra nem becsülhető nyeresége a magyar köznevelésnek, a magyar pedagógiai elmélkedésnek, a magyar nemzeti műveltségnek.

Az elmúlt decenniumban jelent meg *Schneller István* Pedagógiai dolgozatainak második és harmadik kötete, melyek közül az előbbi, a németországi gyakorlati tanárképzést tárgyaló, a mi szempontunkból is becses tanulságokkal szolgál, míg az első és harmadik különösen az egyetemi oktatás és tanulmányozás fontos kérdéseiről nyújt eszméltető, magas színvonalon mozgó fejtegetéseket.

Az elméleti és gyakorlati dagógiával foglalkozó könyvek sorából kiemelem még *Imre Sándornak* «A nevelés sorsa és a szocializmus» és «Nemzetnevelés» című műveit, melyek korunk legnehezebb és legszövevényesebb problémáinak álláspontjáról kísértik meg a nevelés feladatait és módjait elvszerűen megjelölni; továbbá *Weszely Ödönnek* «A modern pedagógia útjain» című könyvét, melynek meg-

lepően gyors elterjedése (már a harmadik kiadás van sajtó alatt) beszédesen mutatja, hogy a szigorúan szakszerű pedagógiai elmélkedés is, ha megfelelő formát ölt, immár szélesebb körök érdeklődésére számíthat. Ezt az utóbbi célt tartotta nyilván szem előtt: *Nádai Pál*, amikor a gyerekekről írta meg élvezetes könyvét; úgyszintén *Lechnitzky Gyula* az «Alkotó munkára nevelés» és *Philipp Kálmán* «A direkt módszer» szerzői. Mindhárman főleg az újabb külföldi irányokat és eszméket ismertetik, fejtegetik, propagálják, nem minden siker nélkül. A maga útjait járja *Alexander Bernát*, amikor «Művészet» című könyvében finom pszichológiai elemzéssel vázolja a művészi nevelés feladatait, ágait és kellekeit.

A nevelés egyes területeit tekintve úgy látom, hogy az erkölcsi nevelés kérdéseinek akadt a lefolyt tíz esztendőben viszonylag legtöbb munkása. A termelésnek ez a szaporasága öröndetes volna, ha mindenkor magas tartalommal párosulna. Sajnos, éppen ezen a téren szokott félelmetes arányokat ölteni a szóáradat. Azok a könyvek is, melyek ezzel a kérdéssel foglalkoznak, különböző értékűek. Nem lévén most sem helyem, sem érkezőm kritikái megvilágításukra, csupán időrendi felsorolásra szorítkozom, csak azokat említve meg, melyek nagyobb anyagot ölelnek fel. Ilyenek *Szuszai Antal* művei (A nagy mesterség, 1905. A jellem útja 1908); *Ember Sándor* munkája (Az erkölcsnevelés problémája, 1909); *Magyarász Ferenc* könyve (Vallás-erkölcsi nevelés a középiskolában, 1912), s legújabban *Székelly György* (Morálpedagógiai kérdések, 1913). Mindezek a könyvek, melyekhez még belső rokonságuknál fogva *Gaal Mózesnek* a szociális erkölcsöt hirdető munkái (A jövő iskolája, 1909), továbbá *Szilnyai Elek* ismeretes művei is (Ész és szív. Levelek. Tanulmányok) sorozandók, a morálpedagógia kérdéseinek nagyobb komplexumát dolgozzák fel hol általánosabb, hol kizárólagosabb szempontokból, hol népszerű, hol tudományosabb tárgyalással; míg *Sarmaságh Géza* két vaskos kötetben (Nyitra, 1906) a család, az egyház, az állam jogait és kötelességeit tárgyalja a tanítás és nevelés körében. Túlnyomóan erkölcsi vonatkozásúak *Kemény Ferencnek* a nemi problémáról, s *Mosdóssy Imrénének* a népoktatás eszményéről írott könyvei is. Itt említem végül a Magyar Tudományos Akadémia Goroze-díjára kitűzött két pályátételt. Egyik volt «A koedukáció», melyre hét pályamű érkezett. A díj — bár a versenyre kelt munkáknak egyike-másika jelességekkel dicsekedett — nem volt kiadható. A másik, jelentőségére nézve elsőrangú kérdés: «Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya» most van pályázat alatt. Ugyanez áll más két pályakérdéséről: Szociálpedagógiai törekvések a XVIII., ill. a XIX. században; amazt a budapesti kir. tud. egyetem, emezt a M. T. Akadémia tűzte ki.

A gyermektanulmány és gyermekpszichológia csoportjába tartozó könyvek közül vélekedésem szerint első helyen áll *Ranschburg Pálnak* «A gyermeki elme fejlődése és működése» című, 1905-ben első és 1908-ban második kiadást ért műve, mely szigorú módszerével normatív hivatást teljesít az ezen a téren könnyen elhatalmasodó dilettantizmus veszedelmével szemben. Méltán sorakozik melléje *Sarbo Arthurnak* a műve: A beszéd, különös tekintettel a gyermekkorra (1906). A gyermektanulmány és gyermekpszichológia körében mozog *Nagy Lászlónak* a gyermeki érdeklődés lélektanát tárgyaló, német nyelven is megjelent, elismeréssel fogadott könyve (1908; németül 1912); valamint az általa lelkes hevülettel mozgatott Gyermektanulmányi Társaság könyvtára, melynek első kötetét (A gyermek és a játék, 1912) *Nógrády László*, a másodikat (Pszichológiai Tanulmányok 1913) *Ranschburg Pál* írta.

Az iskolaszervezeti, didaktikai s különösen módszertani kérdéseknek nagy tömegeit karolják fel azok a nagyobbára hivatalos kiadványok, melyek az utolsó tíz észtenő alatt megtartott nyilvános értekezleteknek és kongresszusoknak a lefolyásáról számolnak be, vagy amelyek *módszeres utasításokat* tartalmaznak. Ily kiadványok: az 1904. évben megtartott népiskolai szaktanácskozmány naplója; a Társadalomtudományi Társaságban rendezett középiskolai viták iratai (1906); az 1906. évi középiskolai miniszteri szakértekezlet jegyzőkönyve; az 1907-ik évben lefolyt pécsi szabadoktatási kongresszus naplója; a Magyar Társadalomtudományi Egyesület 1907. évi szabadoktatási szakértekezletének tárgyiratai; a középiskolai testgyakorlat tárgyában 1908-ban megtartott szakértekezlet jegyzőkönyve; az Országos Közoktatási Tanácsnak a szabadoktatás szervezésére vonatkozó, 1909-ben kibocsátott tárgyiratai; a Felsőoktatási Egyesületnek az egyetemek alapításáról szóló tárgyalásai (megjelentek 1911-ben); az Országos Középiskolai Tanáregyesület kebeléből kiküldött matematikai bizottságnak 1911-ben megjelent munkálatai (németül is Lipszében); végül az Első Magyar Országos Gyermektanulmányi Kongresszus Naplója (megjelent 1913-ban). A szerves munkálatok sorában említendő az 1905. évi elemi népiskolai és az 1911. évi tanítóképzőintézeti tanterv és utasítás, melyeknek mindegyike a maga nemében korszakot jelöl; továbbá az 1912-ben, hosszú késedelem után megjelent Reáliskolai Utasítások.

A tárgyalt tíz észtenő tanúságai szerint terjedni kezd hazánkban az a mindenképen helyeselhető felfogás, hogy a kiváló külföldi pedagógiai műveknek nyelvünkre átültetése általában is igen nagy haszonnal jár, de különösen hasznos akkor, ha a tudomány illető ágáiban nem rendelkezünk megfelelő hazai termékekkel. Magyar fordításban megjelentek *Mosso* könyvei az ifjúság testi neveléséről és a

nevelés reformjáról, úgyszintén *Lagrange*-é. A gyermek és ifjú testgyakorlásának egészségtana címmel, mindhárom Karafiáth Márius fordításában; *Bain* neveléstudománya (fordította Szemere Samu); *Browning* kis neveléstörténetének második javított és bővített kiadása; *John Dewey* könyve: Az iskola és a társadalom (ford. Ozorai Frigyes); *James* lélektani előadásai tanítók számára (ford. Ozorai Frigyes); *Jevons*: «A logika elemei» című műve (ford. Kelemen Ignác); *Foersternek* négy munkája: A nemi élet etikája és pedagógiája. Az élet művészete. Élet és jellem. Iskola és jellem (Schütz Antal, ill. Bellaágh Aladár fordításában); *Gillet Márton* munkája a jellemnevelésről (fordították a fribourgi Hungária tagjai) és *Thomas* könyve: A nevelés a családban (ford. Holló Márton). Két kiadást is ért *Payot* Az akarat neveléséről írt művének, Weszely Ödön tollából eredő magyar fordítása a harmadik kiadásban jelent meg Herbert Spencernek *Értelmi, erkölcsi és testi nevelés* című műve Öreg János és Losonczy László fordításában.

Ebben az összefüggésben kínálkozik méltató felemlítésre a *Kornis Gyula* szerkesztésében megindult *Pedagógiai könyvtár*, a Katholikus Középiskolai Tanáregyesület érdemes kiadványa. Nem tagadom, hogy már évekket ezelőtt magam is gondoltam Pedagógiai Remekírók kiadására, sőt néhány kötetre való anyag tanítványaim buzgólkodásából készen is van. Most, hogy más vállalkozó akadt, anyagi és szellemi erőink szétforgácsolásának tartanám a tervem további gondozását. Igen melegen üdvözlöm ezért a Pedagógiai Könyvtárt, melynek eddig megjelent három kötete (az 1777. évi *Ratio Educationis*, *Montaigne* és *Erasmus*) mind a szerkesztőnek, mind a munkatársaknak lelkiismeretes fáradozását mutatja. Mindhárom kiadvány hézagot pótol neveléstörténeti irodalmunkban, főleg azonban az első *Ratio Educationis*-nak a magyar fordítása. Érthető örömmel tölt el, hogy közoktatásunk történetének ez a legjelentékenyebb szerves alkotása végre szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhetővé vált.

Ha végül még a nevelés és közoktatás történetének tág területéről (szintén teljesség célzata nélkül) felemlítem *Békefi Reménnek* a népoktatás és a káptalani iskolák történetét tárgyaló forrásműveit, továbbá *Imre Sándornak* «Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről» című, a maga nemében egyedül álló neveléstörténeti monografiáját, úgyszintén a Néptanítók Könyvtárának néhány idetartozó kötetét* (melyek közül itt csak Iványi Ede Comeniusára utalok), végül *Acsay Ferencnek* «A nemzeti elem az Árpádok művelődésében és

* A többiek: Péterfy S.: Francke, Kiss Á.: Losonczy István, Böngérfi: Népiszkolai magyar nyelvtanaink története.

iskolázásában» és *Acsay Antalnak* «A renaissance Itáliában» című, főleg pedagógiai érdekű könyveit, legfőbb vonásokban számot adtam az elem szabott keretek közé szoruló, pedagógiai tárgyú, nagyobb anyagot felölelő könyvekről, melyek 1903-tól 1913-ig a magyar sajtó alól kikerültek.*

Ez a számadás — ha egyúttal megállapítom azt, ami belőle hiányzik — megmutatja a közelebbi teendőket is.

Hiányzanak oly összefoglaló, nagyobbarányú kézikönyvek, melyek a pedagógiai elmékedésnek megadják a tudományos alapvetést. Nincs kimerítő és rendszeres *pszichológiánk*, mely anélkül, hogy eltüntetné írója személyes álláspontját (ami lehetetlen), mégis teljes tárgyilagos-sággal ismertetné rendszeres összefüggésben az alaptanokat, a hozzá-jok fűződő összes problémákkal és elméletekkel egyetemben, teljes tudományos apparátussal és a szükséges irodalmi tájékoztatással. Olyan műre gondolok, minő például a Jodl német kézikönyve; olyanra, mely a nagy hullámlás és forrongás közepette arra törekszik, hogy megállapítsa és összegezze legalább azt, amit ma a pszichológia birodalmában viszonylagos bizonyossággal consensus gentiumnak lehet tekinteni. Egy ilyen magyar nyelvű rendszeres és kimerítő lélektan megbecsülhetetlen szolgálatot tehetne minden rendű és irányú pedagógusainknak, nem utolsó helyen a gyermektanulmányozóknak, kik nagyon hajlandók éppen csak gyermekpszichológiával foglalkozni s szemet húyni az általános lélektan tanításai előtt, ami épp oly hiba, mint azoké a pedagógusoké, kik viszont csakis általános lélektan akarnak ismerni s ügyet sem vetnek a gyermeklélektanra ma már vitathatlan eredményeire. Nincsen rendszeres *ethikánk* (mert Pauler Ákosnak az ethikai megismerésről írott könyve nem akar ilyen lenni), mely tudományos kézikönyvnek a hiánya pedagógiai irodalmunkban épp annyira érezhető, mint a pszichológiáé. Olyan lebeg szemem előtt, mint például Mackenziének *Manual of Ethics* című könyve. Nincsen *szociológiai* tudományos kézikönyvünk, mely amellet, hogy a különböző irányokat pártatlanul ismertetné, egyúttal rendszeres kifejtését adná az alapelveknek. Hogy ily műre ma, amidőn a nevelés társadalmi vonatkozásai és kapcsolatai olyannyira előtérben állanak, mennyire szüksége volna minden pedagógusnak, nem kell bizonyítanom. Ma már a herbartianusok is úgy beszélnek, hogy az ethikán és pszichológián kívül van a pedagógiának

* Nem vettem természetesen figyelembe a tanítóképzőintézetek számára írt tankönyveket, az iskolai értesítőket, az évkönyveket, az iskola-történeteket, a vezérkönyveket, a jubileumi emlékkönyveket, a helyiérdekű műveket. Mellőztem végül a külföldi közoktatás intézményeit ismertető hazai műveket, melyek az általam felállított kereten kívül esnek.

egy harmadik alaptudománya: a szociológia. Ideiglenesen pótolhatják némileg ezt a hiányt a Társadalomtudományi Könyvtárban megjelent, magyarra fordított külföldi szociológiai munkák. Ezek közül különösen Giddingsnek «A szociológia elvei» (The principles of Sociology, New-York, 1908) című, Dienes Valéria által fordított művét emelem ki, mint olyant, mely mindamellett, hogy szerzője kizárólagos pszichológiai magyarázatát adja a társadalmi jelenségeknek, a szociológiába való tudományos bevezetésnek is tekinthető, mert tájékoztatást ad a társadalomtudománnyal a tudományok hierarchiájában elfoglalt helyéről és anyagáról, a különböző rendszerekről, a szociológia módszereiről, a társadalom szerkezetére, fejlődésére és okozatosságára vonatkozó alapelvekről.*

Hogy mindezek a hiányok (s ide sorozhatnám még a logika, és esztétika tudományos kézikönyveinek a hiányát is), mely sok fogalmi és tárgyi tévedést eredményeznek pedagógiai irodalmunknak egy részében, példák nélkül is (melyeket mint gyűlöleteseket említeni nem akarok) nyilvánvalónak látszik. De nemcsak tévedéseket szűl, hanem a tartalmatlan össze-vissza beszélésnek azt a nemét is, mely oly hosszú évtizedeken át pedagógiai irodalmunknak nem egy termékét szomorúan jellemezte, s mely ma sem veszett ki egészen. Ezt a vagy szavalásra hajló, vagy közhelyekből élő frazeológiát fokozza általában a történeti, s különösen a neveléstörténeti tanultság hiánya, mely a tudományos *neveléstörténeti* kézikönyvekről való gondoskodást elkerülhetetlenné teszi; s ugyanebből a szempontból fölötte kívánatos volna mi nálunk is a neveléstörténeti monografiáknak olyan sorozatát megindítani, a minő a németeknél, angoloknál, franciáknál újabban keletkezett (Die grossen Erzieher, The Great Educators, Les grands éducateurs.)

Mindezeknél nagyobb hiány azonban, melyet már tíz évvel ezelőtt felpanaszoltam, hogy nincsen a mai tudományos követelményeknek megfelelő *rendszeres elméleti pedagógia* a magyar irodalomban.

A pedagógia mai helyzetének ismerői talán azt fogják mondani, hogy ilyen művet írni ezidőszerint nem is lehet. Kavarodás van minden téren. A herbarti pedagógia fölött, akár messterének szabadabb fogalmazásában, akár a tanítványok aprólékosságig menő kidolgozásában tekintsük, eljárt az idő. Csupán herbarti alapon nyugvó pedagógia ma már lehetetlen. De lehetetlen a jelzettem célból minden más pedagógiai elmélethez való kizárólagos szegődés is. Natorphoz szítsunk, ki a pszichológiától elvitat minden objektivitást s a lélektant kirekeszti a pedagógia alaptudományainak sorából? Vagy

* Rövid vezérfonal: G. Palante: A szociológia vázlatja. Ford. Mikes Lajos, Bpest, 1912.

talán a személyiség pedagógusait válasszuk vezérékül, akik oly erősek a célok kitűzésében, de oly gyengék a célhoz vezető módszerek megállapításában és kidolgozásában? Vagy legyünk inkább intuitív pedagógusok, kik a nevelést olynemű tevékenységnek tekintik, mely csupa szuggesztív hatásokra hagyatkozik? Vagy legyünk naturalisták, s dobjunk el magunktól minden módszert, reabizva gyermekünket az önkifejlődés sodrára? Vagy talán Herbert Spencert kövessük és az élet kultuszát valljuk, amikor a nevelésről elmélkedünk? Vagy beálljunk a kísérleti pedagógusok közé, kik azért, mert részletekben sikerült nekik a kísérlet segítségével bizonyos eredményeket elérniök, már arról álmadoznak, hogy új pedagógiai rendszert fognak alkotni, mely kizárólag exakt tényeken fog fölépülni? Vagy szegődünk a politizmus szolgálatába, s az állampolgári nevelés rendszerét konstruáljuk meg? Vagy talán arra törekedünk, hogy megcsináljuk mindezeknek az egymást keresztező, egymásba nyúló törekvéseknek azt a szintézisét, melyből egy új, szilárdul megalapozott, következetesen végigvezethető, tárgyas pedagógiai rendszer fog kibontakozni?

Egyáltalán nem ilyesmire gondolok, mikor pedagógiai irodalmunknak szóban levő hézagát megállapítom. Gondolok olyan összefoglaló műre, mely a neveléstudomány egész elméleti anyagát hiány nélkül felöleli és összefüggően tárgyalja, a tudományos (különösen filozófiai) gondolkodás újabb eredményeinek felhasználásával vagy legalább állandó figyelembevételével; mely megismertet az összes problémákkal és a körültkötött vitákkal; utal a megoldások különböző lehetőségeire, s e lehetőségek közül azt, mely legnyomósabb érvekkel látszik támogathatónak, részletesebben is kifejti; végül kritikai tájékoztatást nyújt az összes számottevő irodalomról. Olyan munkára volna tehát szükségünk, minő például Barthnak «Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre» című, rövid idő alatt öt kiadást ért, elismerten hézagpótló kézikönyve, mely mindamellett, hogy nem helyezkedik a megalkuvás álláspontjára, nagyon sokoldalú és nagyon alapos tájékoztatást nyújt az összes jelentős törekvésekről, s felosztásával, tárgyalásmódjával, teljességével bármilyen pedagógiai irány hívének méltányos igényeit kielégítheti. Ily műnek megírása nem alárendelt feladat, mint talán némelyek hiszik; esetleg sokkal érdemesebb vállalkozás, mint a minden áron eredetiségre törekvő új rendszer megfogalmazása.*

Az elméleti pedagógiának ilyen tudományos kézikönyvein kívül hiány van még más rendszeres művekben, melyeket — hogy előadásom túlságosan ne fárassza önöket — csak röviden akarok szóvá tenni.

* Erre a megjegyzésre nagyérdemű elhunyt társunknak, Peres Sándornak, 1904-ben megjelent Neveléstana készletet.

Szükség volna *részletes módszertanra*, vagyis az iskola felkarolta művelődési anyag egyes ágainak magasabb szempontból való methodikus feldolgozására, más szóval, a középiskolai oktatás céljait szem előtt tartó tudományos kézikönyvekre, minők például a Baumeister-féle Handbuch illető részei; vagy a nyelvi, irodalmi és történeti szakokra nézve Collard «Méthodologie de l'enseignement moyen» című műve (Bruxelles, 1903), a matematikára nézve pedig A. Höflernek «Didaktik des mathematischen Unterrichtes» című munkája (Leipzig, 1910). S ha nem csalódom, népiskolai oktatásunk is rászorulna ily methodikus, tudományos művekre, melyeknek hiánya a forgalomban levő módszertani munkák, értekezések, cikkek egynémelyikének tárgyalásmódján nagyon is szembeütően jelentkezik. Szükség volna egy kimerítő, tudományos alapon álló, a közoktatás összes intézményeire kiterjedő *iskolaszervezetanra*, mely a szervezetek elvi megokolására és összefüggésök kimutatására vetne súlyt, egyúttal az iskolai közigazgatás feladatait és szerveit ismertetné, történeti visszapillantásokkal és az európai intézmények méltatásával. Talán hozzájárulhatna ily munka ahhoz, hogy iskolaszervezeteink értékelésében és továbbfejlesztésében az egyetemesebb szempontoknak adjunk elsőseget, s ne szűkkörű megfontolások után induljunk el. Szükség volna a *Gyermektanulmány* tudományos kézikönyvére, mely egyrészt bevezetésül, másrészt tájékoztatásul szolgálna a ma már nehezen áttekinthető anyagban. Ezt a munkát filozófus elmének kellene megírnia, aki nem téved el a részletek sokaságában, s kritikával tudja méltatni az egész mozgalmat, céljait és eredményeit.

Szükség volna végül a nagy *pedagógiai írók klasszikus műveinek* gyorsabb ütemben való lefordítására, s e végből a fent említett Pedagógiai Könyvtár hathatós anyagi támogatására. Vegyük fontolóra, mily hosszú időnek kellett eltelnie, míg Pestalozzinak magyar fordítója akadt (Zsengeri Samu személyében), vagy míg Rousseau Emiljének kielégítő fordítására szert tettünk (értem Schöpfung Aladárnak 1911-ben megjelent fordítását), s hogy mily sok klasszikus mű egyáltalán nincs még lefordítva, vagy elavult, a mai igényeknek meg nem felelő fordításokban forog a magyar olvasóközönség kezén. Nincs Quintilianusunk, nincs lefordítva Locke pedagógiai tractatusa, nincsenek lefordítva Herbart pedagógiai művei. Fordítóra várnak Comenius kisebb didaktikai művei is. Ezenkívül tömérdek érdekes anyag kínálkozik még átültetésre. Ott vannak például a görög egyházatyák (különösen Alexandriai Kelemen, Basilius Magnus és Joannes Chrysostomus), melyekből gyönyörű chrestomathia szerkeszthető: műveik tele vannak pedagógiai szempontból értékes részletekkel.* Így vagyunk Szent Ágostonnal is, kinek

* Eddig csak Nagy Vazulnak az Ifjakhoz intézett beszédét fordította Bódiss Jusztin.

nemcsak De catechisandis.rudibus című műve, hanem a De ordine és De doctrina christiana címűek is figyelembe jönnek e helyütt. A Hieronymusból vehető válogatott részletek szintén egész kötetre valót adhatnak. Mily gazdag anyag rejlik a renaissance pedagógiai írásokban (kik közül eddig csak Aeneas Sylvius értekezése talált magyar fordítóra): Vergerio, Maffeo Vegio, Sadoletto; Vives; az angol humanisták, Rabelais Gargantuájának illető fejezetei, a XVII. század francia moralistái, — mily tág birodalma a nemes ambícióra méltó munkásságnak, elmélyedő tanulmánynak, egész írói és tudós nemzedékek számára!

De nem folytatom. Némi csüggedés száll meg, ha meggondolom, mily keveset tettünk, s még mennyit kell tennünk; mennyi erőt és időt pazaroltunk kisszerű tárgyakra, s mily gazdag eredményeket érhattünk volna el, ha törekvéseinket nagyobb feladatokra irányoztuk volna. Hiszen a magyar közoktatás teljes története sincsen megírva! Mennyit beszéltünk, s aránylag mily keveset cselekedtünk. Mily rabjai voltunk a pillanatnyi sikereknek, ahelyett, hogy évekre szóló, teljes férfi-energiánkat próbára tevő feladatokat tűztünk volna ki magunknak. Mily kevéssé tudtunk szorgalmasak, türelmesek és kitartók lenni! Mily gyorsan vállalkoztunk részletmunkára, s mily kevéssé voltunk képesek az összefoglalásokra, melyek nélkül a tudomány egyetlen területén sem biztathat maradandó sikerrel a még oly nagyszámú munkások igyekezete.

Vajjon abban a tízéves ciklusban, melynek küszöbén állunk, másként lesz-e? Vajjon be fog-e következni végre-valahára a helyesebb és gazdaságosabb munkafelosztás, melynek hiányát mi szellemi munkások kivétel nélkül oly súlyosan érezzük? vajjon kevesbedni fog-e azoknak a tudós martíroknak a száma, kik közművelődésünk kezdetleges viszonyai közt elhalmozva oly teendőkkal, melyeket más is elvégezhetne, csak lopva időzhetnek a tiszta tudomány fenséges régióiban, ahová őket lelkök szárnyalása vonzza? Vajjon a jövő decennium lejártáig sudárba szökken-e majd kised csemeténk, s megérjük-e még, hogy új erők bontakoznak ki és soká lappangott energiák elevenednek meg a jelzett feladatok megoldására? Mindezt ki tudná megjósolni!? Egyelőre csak álmodhatunk a jobb jövőről, s arról, hogy amit mi, fájdalmas érzésekkel, elmulasztani kényszerültünk, el fogják végezni azok, kiket mi neveltünk, s akik majdan utánunk következnek.

Ennek a szebb jövőnek reményétől eltelve a Magyar Pädagógiai Társaság XXII. közgyűlését megnyitottnak nyilvánítom.

FINÁCZY ERNŐ.